

Сирота А. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Бердянського університету менеджменту і бізнесу

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ КРЕДИТНА І ФІНАНСОВА УСТАНОВА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню законодавчих визначень понять «кредитна установа» і «фінансова установа» та порівнянню їх з аналогічними визначеннями права ЄС.

Ключові слова: фінансовий ринок, кредитні установи, фінансові установи, фінансові послуги.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується інтеграційними процесами, які торкаються усіх сфер суспільного життя. Глобалізація як об'єктивна реальність сучасного світу сприяє налагодженню тісних економічних стосунків між різними країнами, відкриває кордони для торгівлі й інвестицій, унеможливує функціонування економік різних країн у відриві від світових господарських процесів. Особливо швидкими темпами глобалізаційні процеси проникають у фінансову сферу економіки. Цьому сприяє розвиток ринкових відносин і зменшення втручання держав у ці відносини, збільшення обсягів і швидкості потоків капіталу між країнами завдяки швидкому розповсюдженню та широкому використанню новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій, інтернаціоналізація фінансових ринків тощо. Унаслідок цих процесів збільшується кількість фінансових інститутів і посилюється їх роль в економічних реформах, швидкими темпами розробляються нові фінансові інструменти і фінансові методи залучення й використання фінансових ресурсів.

У таких умовах особливого значення набуває подальша гармонізація національного законодавства, що регулює фінансову сферу, з європейськими правовими стандартами надання фінансових послуг на основі загальних принципів європейського права. У цьому контексті на сьогодні залишається питання вдосконалення основоположних для цієї галузі законодавства понять «кредитна установа» та «фінансова установа», які є головними для фінансового законодавства будь-якої країни. Від чіткого й однозначного визначення цих категорій залежить ефективність застосування нормативних актів, що регулюють їх діяльність.

Значний вклад у вирішення проблем правового регулювання кредитних установ України внесли такі українські вчені-юристи: Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха, С. Т. Кадькаленко, Є. Б. Карманов, Г. А. Нечай, Н. Ю. Пришва, А. О. Селіванов та багато ін.

Дослідженню питань становлення і розвитку фінансових посередників значну увагу приділяли у своїх наукових працях такі вітчизняні науковці-економісти, як В. М. Гарашук, О. В. Дзюблук, Б. С. Івасів, Б. Л. Луців, І. О. Лютий, А. М. Мороз, С. В. Наumenкова, М. І. Савлук, В. П. Ходаківська, В. М. Шелудько та ін.

У наукових працях вчених ми знаходимо різне тлумачення змісту і суті категорій кредитна і фінансова уста-

нова. Немає однозначного розуміння цих понять і діючих нормативно-правових актів, що призводить до різного трактування і вносить плутанину в розуміння суті зазначених суб'єктів фінансового ринку України.

Метою даної статті є спроба розробити власне визначення понять кредитна і фінансова установа на підставі вивчення діючих національних і європейських нормативно-правових актів, що регулюють їх діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське законодавство, а саме п. 2 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р., визначає кредитну установу як фінансову установу, яка відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик. У п. 3 названої статті фінансовий кредит визначається як кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент [1].

Вважаємо, по-перше, що застосування у цій статті понять «фінансові кредити», «кошти, які надаються у позику» та вказівок на окремі принципи кредитування («на визначений строк та під процент») ускладнює поняття «кредитна установа», обтяжує його різними й зайвими аспектами, вносить плутанину в його розуміння і застосування. Аналіз гл. 71 Цивільного кодексу України свідчить, що під кредитом і комерційним кредитом розуміються, перш за все, окремі види зобов'язань позикового характеру.

По-друге, з юридичної точки зору, кредит – це правовідносини, які опосередковують рух коштів, які кредитна установа надає на підставі договору у користування юридичній або фізичній особі на умовах цільового використання, поверненості, строковості, відплатності та забезпеченості. Тобто саме гроші є предметом кредитних правовідносин, а не сам кредит, як зазначається у ч. 1 ст. 1054 Цивільного кодексу України. Про це вже вказували у своїх наукових працях дослідники кредиту Г.Ю. Шемшученко, Л.М. Рябініна та ін. [2, с. 7; 3, с. 26-29].

Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ» від 14 червня 2006 р., яка є одним з основних нормативно-правових актів банківського права Співтовариства, що регулює більшість інститутів банківського права ЄС, у п. 1 ст. 4 дає чітке визначення поняття кредитної установи як компанії, діяльність якої полягає в отриманні депозитів або інших коштів, які підлягають сплаті, від населення та надання кредитів за свій власний рахунок; або установу-емітента електронних грошей [4].

Як ми бачимо з визначення, по-перше, мова йде не

лише про отримання депозитів, а також і про отримання коштів в інших формах (наприклад, шляхом випуску і реалізації цінних паперів), які, також, як і депозити, підлягають поверненню; по-друге, надання кредитів за власний рахунок. Отримання депозитів і надання кредитів відносяться до основних видів діяльності кредитної установи, постійне сукупне виконання цих двох операцій є визначальним критерієм для розуміння правової сутності кредитної установи [5, с. 100-103]. До того ж залучення депозитів (вкладів) на рахунках банків правова система ЄС розглядає як основоположну юридичну ознаку, що відрізняє діяльність банків від небанківських фінансових установ [6, с. 51-55].

Наступна ознака кредитної установи, яку дає це визначення, – здійснення емісії електронних грошей. Електронні гроші як нова форма грошей виникли у 1990-х рр. у відповідь на запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволили зберігати гроші у вигляді економічної інформації на кремнієвому чіпі або на персональному комп'ютері [7, с. 157-158]. Термін «електронні гроші» є відносно новим і часто застосовується для позначення широкого спектру платіжних інструментів (цифрові гроші, цифрова готівка, електронна готівка, інтернет-гроші, кібергроші тощо). Наслідком цього є відсутність єдиної, загально визнаної дефініції електронних грошей, яка б однозначно розкривала їхню економічну та правову сутність. За законодавством ЄС «електронні гроші» означають грошову вартість, представлену у вимозі до емітента, які зберігаються на електронному пристрої, в тому числі магнітному, випускаються для отримання коштів із метою здійснення платіжних операцій та приймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи-емітента електронних грошей [8].

Особливістю законодавства ЄС є широке визначення категорії установ-емітентів електронних грошей, до яких воно відносить наступні установи:

- а) кредитні установи;
- б) юридичні особи, яким надані повноваження на емісію електронних грошей;
- в) поштові жиро-установи, які мають право на емісію електронних грошей згідно з національним законодавством;
- г) Європейський Центральний Банк та національні центральні банки, якщо вони не виступають як кредитно-грошова установа або інші державні установи;
- д) держави-члени або їхні органи регіональної або місцевої влади, якщо вони виступають як державні органи [8].

Тобто крім класичних кредитних установ, якими є банки, емітентами електронних грошей можуть бути і певні фінансові установи, яким надані повноваження на емісію електронних грошей.

Законодавство ЄС під «кредитною установою» розуміє установу банківського типу. Так, у ст. 18 названої Директиви встановлюється, що для потреб здійснення своєї діяльності кредитні установи можуть, незалежно від будь-яких положень держави-члена перебування щодо використання слів «банк», «ощадний банк» або інших банківських назв, використовувати на усій території Співтовариства ту ж саму назву, яку вони використовують на території держави-члена, на якій розташований їх головний офіс.

Отже, визначення кредитної установи законодавством ЄС базується на класичному розумінні банку як організації, основні види діяльності якої:

а) залучення коштів, які підлягають поверненню, від фізичних і юридичних осіб як у формі вкладів, так і в інших формах;

б) надання кредитів за свій рахунок;

в) емісія електронних грошей та обслуговуванням їх обігу.

Щодо випуску електронних грошей в Україні, то національне законодавство дозволяє здійснювати їх випуск тільки банкам, хоча окремі функції з обслуговування системи можуть виконуватись агентами банків [9]. Така вимога суперечить правовим нормам ЄС, де діяльність невеликих інноваційних компаній, що спеціалізуються на створенні систем електронних розрахунків, була визнана на законодавчому рівні. На думку фахівців, системи електронних грошей не є для банків профільним видом бізнесу, який, до того ж, потребує додаткових витрат на інтеграцію такої системи до інформаційних систем банку, тому банки більш зацікавлені пропонувати своїм клієнтам платіжні інструменти, які прив'язані до вже існуючої платіжної інфраструктури у вигляді безготівкових рахунків та інструментів онлайн-банкінгу. Крім того, обмеження в країні кола емітентів електронних грошей лише банками призводить до приходу на ринок емітентів електронних грошей з інших країн, у яких правила більш демократичні, вимоги регуляторні (наприклад, більшість систем електронних грошей в ЄС зареєстрована у Великій Британії та Люксембурзі) [10, с. 27-28].

Наступне поняття, яке є визначальним для функціонування фінансового ринку, – «фінансова установа». Згідно з п. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [1].

Фінансові послуги – це занадто загальне і широке поняття, яке означає діяльність фінансових або кредитних установ для задоволення потреб фізичних або юридичних осіб, у процесі надання яких ці установи створюють новий товар – власні вимоги й зобов'язання з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [11, с. 9-13]. Депозитна діяльність банків – це теж надання фінансових послуг, але, як ми вже зазначали, законодавство ЄС відносить цю діяльність виключно до компетенції кредитних установ. Тому таке визначення фінансової установи не відповідає положенням банківського права ЄС, яке конкретно визначає перелік видів діяльності фінансової установи.

У п. 5 ст.4 Директиви 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ» від 14 червня 2006 р. фінансова установа визначається як компанія, за винятком кредитної установи, основним видом діяльності якої є прийняття внесків та здійснення одного або кількох видів діяльності, перелік яких надано у підпунктах з 2 по 12 додатка I. Це такі послуги:

1. Надання позик, включаючи з-поміж іншого споживчий кредит, кредит під заставу, факторинг із правом або без права регресу, фінансування комерційних операцій (включаючи форфейтинг).

2. Фінансовий лізинг.

3. Послуги з переведення грошей.

4. Емітування та адміністрування засобів платежу (наприклад, кредитні картки, дорожні чеки та банківські чеки).

5. Гарантії та зобов'язання.

6. Біржова торгівля за власний рахунок та за рахунок клієнтів по: інструментах грошового ринку (чеки, векселі, депозитні сертифікати тощо); іноземній валюті; фінансових ф'ючерсах та опціонах; валютних та відсоткових інструментах; цінних паперах, які знаходяться в обігу.

7. Участь в емісіях цінних паперів та надання послуг, пов'язаних із такими емісіями.

8. Надання консультацій компаніям щодо структури капіталу, індустріальної стратегії та пов'язаних із цим питань, а також консультування щодо послуг, пов'язаних зі злиттями та придбанням компаній.

9. Надання послуг з грошового брокінгу.

10. Управління портфелем та консультування.

12. Зберігання та адміністрування цінних паперів.

Із цього визначення можна зробити висновок, що основною відмінністю між фінансовими і кредитними установами є те, що фінансові установи не мають права приймати депозити та інші кошти на зворотній основі, оскільки така діяльність належить виключно до прерогативи суто кредитних установ.

Ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» поняття «вклад (депозит)» визначене як кошти в готівковій або в безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Вклади є головним видом пасивних операцій для банків та основним ресурсом для здійснення ними активних операцій. Так, у ч. 1 ст. 349 Господарського кодексу України передбачено, що банки здійснюють кредитні операції в межах кредитних ресурсів, які утворюються за рахунок вкладів та інших джерел. Виходячи з цих положень, залучені банками у вклади кошти, тобто кошти вкладників, можна вважати основним джерелом банківського кредиту.

Зазначена обставина відрізняє кредитну діяльність банківської установи від аналогічної діяльності небанківських фінансових установ, які, не будучи наділені правом залучати кошти у вклади, теж можуть кредитувати, але тільки за рахунок власних коштів.

Висновки. Провівши аналіз визначень «кредитна установа», «фінансова установа» законодавством ЄС і законодавством України, з метою продовження гармонізації права України із правом Європейської спільноти пропонується внести зміни до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» з метою чіткого розмежування понять «кредитна установа» і «фінансова установа».

Вважаємо, що визначення кредитної установи повинне базуватися на трьох основних видах діяльності банківської установи: а) залученні коштів від фізичних і юридичних осіб, які підлягають поверненню як у формі вкладів, так і в інших формах; б) наданні кредитів за свій рахунок; в) емісії електронних грошей та обслуговуванні їх обігу.

Дефініція фінансової установи повинна містити конкретну вказівку на те, що фінансові установи не мають права приймати депозити та інші кошти на зворотній основі, оскільки такі операції можуть проводити виключно кредитні установи.

З метою стимулювання розвитку ринку електронних грошей в Україні потрібно вивчити питання і на законодавчому рівні дозволити випуск електронних грошей не лише банкам, а й широкому колу фінансових установ, так званим операторам електронних грошей, для чого внести необхідні зміни в законодавство, що регулює проведення карткових платежів в Україні.

Література:

1. Закон України : Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : від 12 липня 2001 р. № 2664 / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
2. Шемшученко Г.Ю. Фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування : автореф. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Г.Ю. Шемшученко. – Київ, 2005. – 20 с.
3. Рябініна Л.М. Теорія і практика кредитних відносин в Україні // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 1. – С. 26-29.
4. Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ (виправлене видання) 14 червня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_862/page.
5. Мірошниченко О.А. Банківське право в Європейському Союзі та Україні : порівняльно-правове дослідження / О.А. Мірошниченко, М.В. Сенаторов, О.В. Сенаторова // Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України. – 340 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ukr.net/?q=Мірошниченко+О.+А.+Банківське+право+в+Європейському+Союзі+та+Україні&h=1>.
6. Миллер Р.Л., Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело / Р.Л. Миллер, Д.Д. Ван-Хуз. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
7. Івасів Б.С. Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей / Б.С. Івасів // Світ фінансів. – 2008. – № 2 (15). – С. 157-158.
8. Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a18.
9. Постанова Національного банку України : Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей від 4 листопада 2010 р. № 481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>.
10. Кравчук В., Науменко Д., Глибовець А. Електронні гроші в Україні / В. Кравчук, Д. Науменко, А. Глибовець / Аналітичний звіт. – К.: Альфа-ПІК, 2012. – 64 с.
11. Картамишева О.Є. До визначення категорії «фінансова послуга» як правової, її співвідношення з інвестиційною діяльністю / О.Є. Картамишева // Фінансове право. – 2008. – № 4.

Сирота А. И. О соотношении понятий кредитное и финансовое учреждение

Анотація. Стаття посвячена дослідженню законодавчих визначень понятий «кредитное учреждение» і «финансовое учреждение» і порівнянню їх з аналогічними визначеннями права ЄС.

Ключевые слова: фінансовий ринок, кредитні установи, фінансові установи, фінансові послуги.

Sirota A. On the relation between the concepts of credit and financial institutions

Summary. The article investigates the legal definition of «credit institution» and «financial institution» and compared them with similar definitions of EU law.

Key words: financial market, credit institutions, financial institutions, financial services.